

Ana Lehocki-Samardžić – Jadranka Mlikota – Matija Zorić
(Osijek, Hrvatska)

ILLYRICAЕ LINGUAE PRAECEPTA, COLOCZAE, 1807.

Abstract: Grammar book titled *Illyricae linguae praecepta succincta perspicuaque methodo proposita* was printed in 1807 in the city of Kalocsa. The grammar is based on the earlier manuscript that was stored in the Kalocsa local church. The title page of the printed grammar contains the signature of Vjenceslav, who added a manuscript of the history of the Croatian language. This paper provides the overview of the grammar book with Latin metalanguage and Croatian as the language concerned. This grammar book can be considered as the first Illyrian (Croatian) grammar book that was printed in the Hungarian-speaking territory of the former Monarchy.

Keywords: Croatian grammar in Latin, Illyrian grammar, Croatian grammar books in Hungary, Croatian-Hungarian comparative philology

Gramatika nepoznatog autora pod naslovom *Illyricae linguae praecepta*¹ iz 1807. godine predstavlja veliko filološko iznenađenje iz više razloga. Među njima je svakako najvažnije da se očito radi o jednoj od najstarijih gramatika hrvatskoga jezika protumačenih latinskim jezikom, a objavljenih izvan granica hrvatskoga (etničkoga i jezičnoga) prostora. Prema periodizaciji hrvatske jezične povijesti (BIČANIĆ – FRANČIĆ – HUDEČEK – MIHALJEVIĆ 2013) *Pravila* pripadaju 1. standardnom razdoblju hrvatskoga jezika koje traje od druge polovice 18. st. do tridesetih godine 19. st.² Gramatika je nekako izmahnula filološkom povećalu, možda zbog iznimno malenog broja primjeraka, premda je njezina važnost u kontekstu hrvatske gramatikografije na mađarskom govornom području iznimno velika. Važnost ove gramatike

¹Potpuni je naslov gramatike: *Illyricae linguae praecepta succincta perspicuaque methodo proposita* u prijevodu *Pravila ilirskog jezika potpuno obuhvaćena i jasnim načinom izložena*. Dalje u radu naslov rabimo u skraćenoj prijevodnoj inačici *Pravila*. Uz primjere i navode iz *Pravila* u zagradi umjesto autora navodimo prijevod skraćenog naslova i broj stranice s koje se preuzima primjer ili navod. Navode iz *Pravila* donosimo u prijevodu, a izvorni latinski tekst bilježimo u zagradi ili u podrubnoj napomeni.

²Dakako, ne treba smetnuti s uma da u kroatistici prevladava periodizacija hrvatskoga književnoga jezika Dalibora Brozovića (1970). Nešto je drugačiju periodizaciju hrvatskoga književnoga jezika ponudila i TAFRA (2012: 413-429).

naglašena je u predgovoru (vjerojatno jedinog) tiskanog izdanja iz 1807. godine u kojemu pisac predgovora ističe da su drugi jezici u uporabi u ugarskom dijelu Monarhije već dobro predstavljeni tiskanim gramatikama, a da na svjetlo dana³ konačno izlazi i gramatika hrvatskoga jezika kojega se rado naziva ilirskim.

Posebnu vrijednost predstavlja podatak da je sadržaj za tisak u cijelosti preuzet iz rukopisne inačice gramatike koja je pronađena u knjižnici metropolitanske crkve u Kaloči, što bi njezinu dataciju moglo pomaknuti i prije 1807. godine, pogotovo ako se uđe u trag arhetipu. Spomenuti tiskani primjerak pronađen u nacionalnoj knjižnici Széchenyi u Budimpešti zasada je i jedini, a postojanje ove gramatike registrirano je izuzetno rijetko, i to kratkom zabilježkom, primjerice kod STANKIEWICZA (1984: 79) kao gramatiku nepoznata autora, a u bibliografiji BARA, ŽIGMANOV (2011: 255) kao gramatiku autora Ioannesa Tomentseka. Taj je podatak pogrešan jer se na naslovnici djela Tomentsek navodi samo kao tipograf.

Dodatnu vrijednost predstavlja i rukopisna zabilješka na praznim stranicama knjige i na marginama teksta koja se, možda, može pripisati izvjesnom Vjenceslavu čije ime stoji na naslovnici knjige. Bilo da se radi o vlasniku knjige ili revnom istraživaču, njegov predgovor i komentari koji su naknadno dodani knjizi predstavljaju dobar uvid u romantičarski pogled na jezičnu povijest 19. st. povezujući hrvatski jezik i pismenost s grčkim i feničkim te pokazuju zavidnu razinu poznavanja ne samo građe hrvatskoga jezika, već i njegove književnosti i ranoga jezikoslovlja, jezikoslovaca i književnika poput Lanosovića, Gundulića i dr.

Na naslovnoj stranici ovoga djela ne stoji *gramatika*, već se djelo naziva *Illiricae linguae praecepta* ili *Pravila ilirskoga jezika*. Ipak, u prvoj se glavi autor ne drži djela naslova *Praecepta (Pravila)*, već piše o *Gramatici ilirskoga jezika (Grammaticae Illyricae)*. Miješanje dvaju naziva može se pripisati i kasnijim uredničkim zahvatima na ranije nastalom djelu. Iako gramatička djela predznanstvenog razdoblja⁴ najvećim dijelom nastaju kako bi olakšali procese učenja i poučavanja materinskog jezika, ova gramatika nije namijenjena za uporabu u učionicama ili pripremu nastavnika za nastavu, štoviše, uopće se ne navodi njezina namjena kako je to običaj u predgovorima gramatikama navedenoga razdoblja (LEHOCKI-SAMARDŽIĆ 2011: 40). Razlog tomu treba tražiti u činjenici što je gramatika otisak ranijeg rukopisnog djela kojem autor nije pridodao podatak o namijeni jer se iz sadržaja predgovora vidi kako ga je

³ U izvorniku: „(...) luce publica donadam esse (...)“ (iz Predgovora, neobrojčano).

⁴ O kronologiji i podjeli gramatika vidi: LEHOCKI-SAMARDŽIĆ 2011: 29-35.

pisao onaj koji je gramatiku pronašao i tiskao kako bi se donijela na svjetlo dana, da se ne zaboravi i ne izgubi.⁵

Nepoznati autor u naslovu svojega djela predmetni jezik naziva *ilirskim* što nije neobično za vrijeme u kojem je izdana. Ime *ilirsko*⁶ preuzeto je iz antičke tradicije i činilo se preciznim kad je trebalo imenovati narode i njihov jezik na širokome južnoslavenskom prostoru u vrijeme katoličke obnove. Ime je *ilirsko* bilo više etiketa nego oznaka sadržaja (GABRIĆ-BAGARIĆ 2002: 392).

U vrijeme objavljivanja *Pravila* na hrvatskom (etničkom i jezičnom) prostoru početke standardizacije novoštokavštine potvrđuju gramatike slavonskih pisaca (Tadijanovića, Relkovića i Lanosovića), a njihovu popularnost dokazuje i činjenica da su svoje gramatike u 34 godine objavili u čak osam izdanja kojima su dodani rječnici i drugi dodatci (BIČANIĆ, FRANČIĆ – HUDEČEK – MIHALJEVIĆ 2013: 60). Ta se tendencija i potreba objavljivanja gramatičkih priručnika hrvatskoga jezika preslikava i sjeverno od Kraljevina Hrvatske i Slavonije pa se i na području današnje Mađarske (u Kalocsi, kasnije i u Baji, Pešti, Budimu i Nagy Kanizsi) počinju tiskati gramatike ilirskoga, kasnije hrvatskoga jezika.

O metodologiji obrade jezične građe u *Pravilima*

Na 101 obrojčanoj stranici gramatike prati se latinski model opisa jezika. Latinska gramatika dugo je značila isto što i gramatika uopće (ŠREPEL 1890: 177) pa ne čudi da se legitimnost i ozbiljnost obrade građe temeljila na praćenju latinskog modela. „Ovakva se gramatika zvala ‘doktrinale’ (...) bila je nešto stalno i nepomično (kao i logika), gdje se ništa ne smije mijenjati.“ (ŠREPEL 1890: 177). Tek se u znanstvenom razdoblju gramatika (MATE 2003: 10), točnije u 19. st. što se na hrvatskom govornom području podudara s preporodnim razdobljem, hrvatska gramatikografska tradicija odmiče od doktrinale, a gledajući odnos predmetnoga i metajezika u najvećem se broju javljaju gramatike tzv. „materinskog jezika pisane materinskim jezikom s jezičnim modelom osmišljenim za predmetni jezik“ (NYOMÁRKAY 2002: 8). Nasuprot tomu gramatička se tradicija srednjega vijeka svela na prepisivanje Donatove latinske gramatike. Gramatika se predznanstvenog razdoblja sasvim usklađuje prema pravilima tadašnje logike (ŠREPEL 1890: 181). Skup je to strogih pravila koji se ponajprije pišu u školske svrhe. Gramatika koja je predmetom opisa u ovom radu u svom naslovu nosi pojam *Praecepta (Pravila)* što će je izravno povezivati s gramatikografskom tradicijom humanizma i

⁵ U izvorniku: „...peritorum iudicio valde probatam, luce publica donadam esse censiumus.“ (iz Predgovora, neobrojčano).

⁶ U predgovoru djelu autor kaže kako se ilirski jezik „od drugih naziva još i dalmatinski“ što će upućivati na poznavanje šireg povijesnog gramatikografskog i književnoga konteksta toga doba jer se u vremenu standardizacije štokavštine osvrće i na tzv. dalmatinski koji je u književnim tekstovima jednako zastupljen kao i štokavica, ali će se ponovno javiti u tekstovima tek pojavom književnosti na dijalektima.

kasnijih razdoblja koja njeguju logički pristup u opisu jezika bez približavanja narodnom jeziku i dopunjavanja pravila i opisa koji se odmiču od latinskog modela. Osim samoga naslova, gledano strukturu i jezične primjere kojima se nepoznati autor služi, *Pravila* su tradicionalna gramatika koja isto kao i Kašićeva „nema nikave veze s tumačenjem i kritikom starih pisaca“ (ŠREPEL 1890: 181). U tom pogledu čak i Kašićeva gramatika, koja joj kronološki prethodi, donosi više inovacija i rješenja pa se *Pravila* mogu okarakterizirati kao deskriptivna gramatika dok se Kašićeva može promatrati i kao preskriptivna. Ipak, budući da se u ovom radu opisuje gramatika koja se i predmetom opisa i metajezikom podudara s Kašićevom, važno je usporediti ju s *Osnovama ilirskoga jezika*.⁷

O ustrojstvu *Pravila*

Pravila se izlažu redosljedom koji nalazimo i u svim tradicionalnim gramatikama.⁸ Autor prvo iznosi raspravu *O slovima (De literis) (Pravila, 1807: 5)* u kojoj, zapravo, glasove dijeli na vokale i konsonante, ali sve glasove hrvatskoga fonološkog sustava ne popisuje kao što to čini Kašić (2002: 16–17). U prvoj glavi donosi izgovor latinskoga glasa *c* koji se u različitom fonetskom okruženju može izgovoriti kao *c* ili kao *k*. U drugom članku *O izgovoru (De pronunciatione) (Pravila, 1807: 7)* navodi da je izgovor najlakše naučiti u uporabi i da nije ništa teži od drugih jezika, primjerice latinskog ili njemačkog. Slijedi sedam pravila izgovora *ilirskoga* jezika koji su u najvećoj mjeri usmjereni na davanje primjera dužine unutar riječi, a za sam naglasak autor tvrdi da je „jednostavan“. Za razliku od Kašića (2002: 32–33) ne razlikuje više naglasaka – Kašić, naime, to čini na tragu Manuncija (ŠREPEL 1890: 182) navodeći da postoje akut, gravis i cirkumfleks. Kod izgovora jezičnih primjera autor se u *Pravilima* služi primjerima iz latinskoga i mađarskoga jezika što je dokaz tomu da je gramatika sastavljena za učenje jezika mađarskim govornicima.

Caput secundum ili Druga glava, O padežima, rodovima i deklinaciji imenica (De casibus, generibus, et declinationibus nominum substantivorum) (Pravila 1807: 12) donosi jednak broj padeža kao i Kašić, u jednini sedam (*casus septimus*), a u množini osam (*casus octavus*). KATIČIĆ (1981: 47) će u opsežnoj analizi Kašićeve gramatike upravo nejednak broj padeža smatrati

⁷ U radu se služimo pretiskom Kašićeve gramatike: Kašić, Bartol: *Institutiones linguae Illyricae / Osnove ilirskog jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb, 2002. Uz primjere i navode iz Kašićeve gramatike u zagradi bilježi se godina pretiska i broj stranice s koje je primjer, odnosno navod preuzet. Svi se navodi prijevodno bilježe.

⁸ Na početku se tradicionalnih gramatika uvijek donosi dio o glasovima i izgovoru, potom slijedi morfološki dio s deklinacijskim tipovima, a na kraju se dodaju kratke napomene ili pravila o slaganju (sintaktički dio).

„Kašićevom velikom greškom“⁹ što se može prenijeti i na *Pravila*. Ipak, bez obzira na navedenu Kašićevu grašku, podatak o jednakom broju padeža kao i kod Kašića potvrđuje da se u sklonidbenom sustavu autor *Pravila* oslanjao na Kašića.

Nakon primjera za deklinaciju imenica *vjetar* i vlastitog imena *Petar* autor *Pravila* (1807: 15–16) navodi četiri napomene o glasovnim promjenama u prvoj deklinaciji. Riječ je o nepostojanom *a* u genitivu jednine, palatalizaciji u vokativu jednine i ispadanju glasova u primjeru genitiva jednine imenica tipa *otac*. Uz sklonidbenu paradigmu imenice *čovjek* u *Pravilima* (1807: 19) se zasebnom sklonidbenom paradigmom upućuje na supletivni oblik te imenice (*ljudi*), a u nastavku je u gramatici dan i poseban osvrt na slaganje iste te imenice (*čovjek/ljudi*) s brojevima (*Pravila* 1807: 45). Prva se deklinacija oprimjeruje i sklonidbenim paradigmama imenica srednjeg roda na *e* i *o*, a među njima posebno se izdvajaju imenice koje „u genitivu rastu“¹⁰ (*Pravila* 1807: 20), tj. koje u kosim padežima imaju punu osnovu.

Druga deklinacija paradigmatski je prikazana istim primjerom kao i kod Kašića (2002: 75–79) – sklonidbom vlastitoga imena *Marija*. Navedenoj deklinaciji autor pridružuje imenice muškoga i ženskoga roda s nastavkom *e* u genitivu jednine (*Pravila* 1807: 23). Od Kašića ga pak razlikuje navođenje većeg broja primjera sklonidbenih paradigma, a i način je popisivanja pravila potpuno drugačiji. Kašić daje složene gramatičke analize vezane uz osobitosti pojedinoga padeža i mnoštvo primjera uz izuzetke i napomene, dok je u *Pravilima* popisivanje jezičnih regula jednostavnije i s manje primjera. Deklinacije se imenica *kći* i *mati*¹¹ u *Pravilima* navode izdvojenim i potpunim paradigmama dok su kod Kašića navedene samo kao izuzetci u II. deklinaciji.

Za treću deklinaciju Kašić (2002: 81–83) navodi sklonidbenu paradigmu imenice *sladost*, a u *Pravilima* (1807: 28) paradigmatski je oprimjerena imenica *Millost*. Ni Kašić ni autor *Pravila* uz treću sklonidbu ne navode izuzetke protumačene dodatnim napomenama što jest odlikom gramatika predznanstvenoga razdoblja; „ (...) tko poznaje tadašnje stanje gramatike, neće i ne smije više ni očekivati nego samo konstatiranje gramatičnih pojava (...)“ (ŠREPEL 1890: 184).

U prvom članku četvrte glave *Pravila* (1807: 29) autor donosi deklinaciju pridjeva u svim trima rodovima, u drugom članku nastavlja *O komparativu* (*De Comparativo*) i *O superlativu* (*De Superlativo*) te o pridjevima izvedenima od vlastitih imenica. Opis se pridjeva razlikuje od opisa u Kašića ponajviše u tom

⁹ U nastavku se Katičić (1981: 49) osvrće na pojašnjenja u kojima Kašić opravdava nejednak broj padeža u jednini i množini smatrajući ipak da je u jednini trebao ispustiti ablativ, a ne osmi padež. O drukčijim pogledima na Kašićev sklonidbeni sustav vidi: PANDŽIĆ 2005: 119–120.

¹⁰ U izvorniku: „Exemplum nominum neutrum desinentium in e, quae in genitivo crescunt.“

¹¹ Kos Kašića (2002: 79) *kcchi* i *matti*, a u *Pravilima* (1807: 26–27) *kchi* i *matti*.

što Kašić (2002: 85–89) uz definiciju pridjeva donosi i podjelu pridjeva u semantičke skupine: *apsolutne, odnosno pozitivne ili glavne, domovinske, gradivne, mjesne i vremenske, upitne, odnosne, povratne, dijelne i brojevne pridjeve*. U *Pravilima* (1807: 29) se pak prije sklonidbenih paradigma svih triju rodova pridjeva u pozitivu tek kratkom napomenom upućuje na nejednak broj padeža pridjeva u jednini i množini te na njihovu sročnost s imenicama. Ono po čemu se autor *Pravila* razlikuje od Kašića to je opisivanje zamjениčnoga sustava odvojeno od pridjeva jer su u Kašića (2002: 96–109) zamjenice pridružene određenoj semantičkoj skupini pridjeva – u *Pravilima* zamjenice su opisane u zasebnim člancima: članak *O jednostavnim zamjenicama (De Pronomibus Primitivis)* (*Pravila* 1807: 32–37) donosi opis osobnih zamjenica, povratnih, pokaznih i zamjениčkog pridjeva *isti*, člankom *O posvojnīm zamjenicama (De Pronomibus Possessivis)* (*Pravila* 1807: 37–44) obuhvaćene su sklonidbene paradigme posvojnih¹² i odnosnih zamjenica, a posebnim člankom *De Pronomibus Partitivis et Interrogativis* (*Pravila* 1807: 40–44) autor obuhvaća neodređene i upitne zamjenice, zamjениčki pridjev *takav* te posvojnu zamjenicu *Csigov, cujus*, odnosno *čiji*.

U nastavku se u petoj glavi *Pravila* donose brojevi. Autor sklonidbenim paradigmama donosi sklonidbu glavnih brojeva *jedan, dva, tri i četiri* i rednih brojeva *prvi i treći* u svim padežima. U Kašića (2002: 113–135) pak sklonidbene su paradigme glavnih i rednih brojeva dopunjene autorovim napomenama, a donosi se i popis nesklonjivih brojeva.

Glagolski je sustav u *Pravilima* (1807: 44–90) opisan od 10. do 15. glave i u odnosu na sklonidbene vrste riječi dano mu je znatno više prostora. U opisu glagolskoga sustava razvidan je snažan utjecaj latinskog modela. Dijelom je usporediv s Kašićevim pristupom glagolskom sustavu jer autor *Pravila* ipak donosi tzv. *opservacije (Observatio)* uz pojedine jezične činjenice glagolskoga sustava. One ipak tek dijelom odgovaraju iscrpnim Kašićevim napomenama u kojima je razvidna, između ostaloga, i usporedba hrvatskoga glagolskog sustava s latinskim. Po tomu se autor *Pravila*, zapravo, opisom glagolskoga sustava metodološki ne udaljuje odveć od onoga danoga uz sklonidbene vrste riječi – prednost je u glagolskom sustavu dana primjerima glagolskih paradigma onako kako je uz sklonidbene vrste riječi prednost dana deklinacijskim paradigmama.

Glagolski dio autor uvodi potpunom konjugacijom pomoćnog glagola *biti (Jeszam, Sum*¹³) (*Pravila* 1807: 44–54) u sljedećim vremenima: *modi indicativi tempus praesens (Ja ječam...), praeteritum imperfectum (Ja bia bio...), perfectum remotum (Ja bi...), perfectum propinquum (Ja sečzam bio...),*

¹² Posvojnīm zamjenicama autor *Pravila* (1807: 39) pridružuje i sklonidbenu paradigmu pridjeva *nacinjski* u svim trima rodovima.

¹³ Prema latinskom modelu rječničke oblike navodi u prvom licu indikativa prezenta. Ovdje zapažamo i primjer primjene tzv. slavonske grafije koja je pratila mađarski uzor.

plusquam perfectum (*Ja bia bio...*), *fututum* (*Ja bitiyu...*). Uz glagol *biti* donosi i šest tzv. *opservacija* (Pravila 1807: 50–54). Detaljna konjugacija pomoćnih glagola na početku izlaganja o glagolima dio je gramatikografske tradicije koju je i Kašić primijenio na tragu latinskih uzora isusovaca Emmanuela Alvareza¹⁴.

Autor glagole dijeli u tri konjugacije (*De prima coniugatione, De secunda coniugatione, De tertia coniugatione*) (Pravila 1807: 55–73) prema nastavku prvoga lica jednine indikativa aktiva prezenta: prvoj konjugaciji pripadaju glagoli koji u prvom licu jednine indikativa prezenta aktiva imaju nastavak *-am*, drugoj s nastavkom *-em*, trećoj s nastavkom *-im*. Kod svih konjugacijskih paradigma autor navodi oblike za *indikativ prezenta* (*modi indicativi tempus praesens: Imam..., Orem..., Ucsim...*), *imperfekt* (*praeteritum imperfectum: Imah..., Orah..., Ucsáh...*), *aorist* (*perfectum remotum: Imah..., Orah..., Ucsih...*), *perfekt* (*praeteritum perfectum: Imaofam...*),¹⁵ *pluskvamperfekt* (*plusquam perfectum: Biah imao..., Ja biáh oráo..., Biáh ucsio...*), *futur* (*futurum: Imatityu..., Orátichiu..., Ucsityyu...*), konjugacijski je sustav oprimjeren i paradigmama optativa i konjunktiva različitih glagolskih vremena.¹⁶ Glagolskim su paradigmama pridodani i oblici *infinitiva* (*infinitivus: imati*), *gerunda* (*gerundium: Imajuchi*), *participa prezenta* i *participa imperfekta* (*participium praesens et imperfectum: Imajuchi, imajuchia, imajuche*), te sasvim odvojeno *particip futura* (*participium futuri: Buduch imajuchi, imajuchia, imajuche*) (Pravila 1807: 60). Prikaz konjugacijskoga sustava odudara od Kašićeva prikaza jer Kašić po uzoru na Manuncija i Alvareza daje analize glagolskih kategorija i glagolskih oblika.

Potrebno je primijetiti da se u trinaestoj glavi *Pravila* (1807: 88) daje napomena u pasivnim oblicima gdje se već u prvoj rečenici navodi da „ilirski jezik nema pasivnih glagola“¹⁷ jer nema nastavke za pasiv, a kada je potrebno izreći trpnu radnju, tada se to čini uporabom glagola *biti* i participom svih triju rodova (*Jesam lyublyen, lyublyena, lyublyeno*). U četrnaestoj glavi *O osobnim i neosobnim glagolima* (*De verbo personali, et impersonali*) (Pravila 1807: 90) oprimjereni su neosobni glagoli (*Govorise, piŕceŕe*) s napomenama o uporabi čestice *se* u tih glagola. Autor takve čestične glagole razlikuje od leksički neosobnih glagola (*Garmi, daxdi*) smatrajući da je čestično *se* već sadržano u

¹⁴ Kašić (2002: 177) opis glagolskoga sustava započinje napomenom da se povodi za Emanuelom Alvarezom. Preradbe Alvarezove gramatike ostale su u tradiciji gramatika latinskoga jezika hrvatskih autora i u 18. st. i u početku 19. st. Vidi: RAGUŽ 1980-81: 108, DEMO 2007: 38.

¹⁵ Izostaju primjeri za *praeteritum imperfectum* u drugoj i trećoj konjugaciji.

¹⁶ Usp. *Modi optativi tempus praesens* (*O da imam...*), *Modi coniunctivi tempus praesens* (*Kad ucsim...*) (Pravila 1807: 57, 68).

¹⁷ U izvorniku: „ (...) Lingua Illyrica non habet verbum passivum, (...) “.

njihovu značenju.¹⁸ Autor *Pravila* (1807: 92–99) morfološki dio gramatike završava opisom nepromjenjivih vrsta riječi: mjesnih priloga, prijedloga, usklika i veznika.

Gramatički dio *Pravila* završava poglavljem *O pravilima (De praeceptis)* (*Pravila* 1807: 96–99). Riječ je o 9 pravila kojima su obuhvaćene kratke, mahom sintaktičke napomene o sročnosti, redu riječi, rekciji, izricanju vršitelja radnje u pasivnim ustrojstvima, sintaksi padežnih (dativa i „sedmog padeža“ (*sempitimus casus*)) i prijedložnih izraza, uporabi imenica uz sklonidbene i nesklonidbene oblike brojeva. Kratke su napomene o navedenim obilježjima hrvatskoga jezika dane zbog izrazitije razlike u odnosu na latinski jezik. Takvih je napomena u završnom dijelu gramatike i u Kašića (2002: 372-378), no one su u *Osnovama ilirskoga jezika* iscrpnije i obuhvaćene u 13 pravila.

Na kraju su *Pravila* (1807: 99–104) dva dijaloga (*Dialogus I.* i *Dialogus II.*). Prvi dijalog obuhvaća dvostupačne primjere (na hrvatskom i latinskom jeziku) pozdravljanja (npr. *Dobro jutro xelim Gospodinu, v. Gospoji. Bonum mane precor Domino, v. Dominar*), drugi pak donosi obrasce razgovora učenika s učiteljem (npr. *Zafto nifi fve sekule naucio? Quare omnas scholas non didicisti? Nijam mogao, jer sam poslovati morao. Non potui, quia laborare debui.*). Takvih obrazaca konverzacije nema u Kašićevu gramatičkom priručniku.

Zaključak

Gramatika ilirskog jezika naslova *Illyricae linguae praecepta succincta perspicuaque methodo proposita* tiskana je 1807. u Kalocsi. Tiskana je inačica, zapravo, tisak već ranije postojećeg rukopisnog djela koje se čuvalo u crkvenim arhivima u Kaloči. Autor, koji opisani jezik u skladu s tadašnjom gramatikografskom tradicijom naziva *ilirskim*, zasada je nepoznat. Usporedba s Kašićevom gramatikom daje zaključiti kako autoru *Pravila* Kašićev priručnik nije poslužio kao uzor u pisanju *Pravila* poglavito kada je riječ o metodologiji i iscrpnosti iznošenja opisa jezičnih činjenica. Ono što ih ipak povezuje utjecaj je klasičnih gramatičkih uzora (Alvareza i Manuncija) što i jest znakovito za gramatičke opise navedenoga razdoblja. Zbog odabira metajezika i primijenjene metodologije gramatiku svrstavamo u tradicionalne gramatike predznanstvenog razdoblja, a u povijesti hrvatske gramatike u prvo standardno razdoblje hrvatskoga jezika. *Pravila* su deskriptivnog karaktera, a izuzetci od opisanog sustava navode se samo kada služe razumijevanju cijelog sustava. Primjeri na hrvatskom jeziku navode se tzv. slavonskom grafijom, a pravila izgovora opisana su primjerima iz mađarskog što dokazuje da je namijenjena govornicima mađarskog jezika. Tim se djelom početci hrvatske gramatikografije na mađarskom govornom području pomiču u godinu 1807.

¹⁸ U izvorniku: „Nonnulla verba ex natura sua absque particula memorata *ſe*, impersonalia sunt, (...)“.

Literatura

- BARA – ŽIGMANOV 2011 = BARA M. – ŽIGMANOV T. Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije do 1918. // Godišnjak za znanstvena istraživanja 3. Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. Subotica, 2011., 247-271.
- BIČANIĆ – FRNAČIĆ – HUDEČEK – MIHALJEVIĆ 2013 = BIČANIĆ A. – FRNAČIĆ A. – HUDEČEK L. – MIHALJEVIĆ M. Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika. Croatica, Zagreb, 2013.
- BROZOVIĆ 1970 = BROZOVIĆ D. Standardni jezik. Matica hrvatska. Zagreb, 1970.
- DEMO 2007 = DEMO Š. Od Latinske slovnice do Latinske gramatike. Nastanak „moderne“ gramatike latinskoga u Hrvata // Filologija, 49. 2007. 37-49.
- GABRIĆ-BAGARIĆ 2002 = GABRIĆ-BAGARIĆ D. Bartol Kašić: Institutiones linguae Illyricae / Osnove ilirskog jezika. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 2002. Pogovor, 383-431.
- KATIČIĆ 1981 = KATIČIĆ, R. Gramatika Bartola Kašića. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, br. 388. Zagreb, 1981.
- KAŠIĆ 2002 = KAŠIĆ B. Institutiones linguae Illyricae / Osnove ilirskog jezika. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb, 2002.
- LEHOCKI-SAMARDŽIĆ 2011 = LEHOCKI-SAMARDŽIĆ A. A horvát grammatikagráfia kezdetei; Bartol Kašić, 1604. A klasszikus grammatikai minták szerepe a horvát és a magyar grammatikai hagyományban a névszói kategóriák tükrében. Disertacija u rukopisu (mentor: profesor emeritus Nyomárkay István). Budimpešta, 2011.
- MÁTÉ 2003 = MÁTÉ J. A nyelvtudomány (vázlatos) története az ókortól a 19. század elejéig. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2003.
- NYOMÁRKAY 2002 = NYOMÁRKAY I. Anyanyelvi ébredés és hagyomány nálunk és szomszédainknál. Lucidus Kiadó. Budapest, 2002.
- PANDŽIĆ 2005 = PANDŽIĆ Z. Prolegomena. Semantika tradicionalne gramatike // Kašić B. Institutiones linguae Illyricae (priređio, na hrvatski jezik preveo i komentarima popratio: PANDŽIĆ Z.). Tusculanae Editiones, Zagreb – Mostar, 2005. 13-188.
- RAGUŽ 1980-1981 = RAGUŽ D. Hrvatska gramatička terminologija u dvjema preradama Alvaresove latinske gramatike // Filologija, 10. 1980-1981. 97-125.
- STANKIEWICZ 1984 = STANKIEWICZ E. Dictionaries of the Slavic Languages from the Middle Ages up to 1850. An Annotated Bibliography, Berlin – New York – Amsterdam, 1984.
- ŠREPEL 1890 = ŠREPEL M. Latinski izvori i ocjena Kašićeve gramatike. Rad JAZU-a 102. Zagreb, 1890. 172-202.
- TAFRA 2012 = TAFRA B. Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 2012.